

Gårdbrukere flest fornøyd med livet

Gårdbrukere er som folk flest stort sett godt tilfreds med livet. Misnøyen øker likevel blant den norske bondestanden. Dette gjelder særlig inntekten fra bruket der andelen tilfredse er halvert på få år. Brukets økonomi, fremtid og skjebne tynger mange, og stadig flere. Arbeid utenom bruket ser ut til å kunne bedre livskvaliteten til gårdbrukeren, uavhengig av økonomi.

Innledning

Landbruket er under et sterkt effektiviseringspress. Hvert år er det kroken på døra for tusenvis av norske gårdsbruk. Sammenslåinger gjør at brukene som overlever ofte vokser, og de gjenværende bøndene får dermed større ansvar. I tillegg blir det stadig vanligere å ha arbeid utenfor bruket. Strukturendringene landbruksnæringen blir utsatt for, gjør gårdbrukeres syn på tilværelsen til et interessant tema. I media hører vi ofte om bønder som klager på inntekten, og om tragiske arbeidsulykker, ensomhet, angst, depresjon og selvmord blant dem som arbeider i næringen.

Hvordan synes gårdbrukerne selv at de har det? Hvor fornøyde er de med ulike sider ved livet? Hvordan ser de på fremtiden? Hvilke gårdbrukere er mest eller minst tilfredse eller optimistiske? I denne artikkelen skal vi få et innblikk i disse spørsmålene på grunnlag av intervjuer med et landsrepresentativt utvalg på 3 000 gårdbrukere (søkere om produksjonstilskudd i jordbruket). Intervjuundersøkelsene som ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå i 1995 og 2002 er nærmere beskrevet i artikkelen om hvem bonden er.

Vi finner at det på mange områder er en betydelig og økende misnøye blant gårdbrukerne. Særlig med inntekten fra bruket. Videre synes bekymringer for brukets økonomi, fremtid og skjebne å tynge stadig flere. Likevel er majoriteten av gårdbrukerne tilfreds både med husholdningens økonomi og med tilværelsen alt i alt. Selv om mange – av økonomiske årsaker – arbeider mer utenfor bruket enn de ønsker, har de som har arbeid utenom bruket høyere livskvalitet enn dem som bare arbeider på bruket uavhengig av inntektsforhold.

Sterk og økende misnøye med inntekten

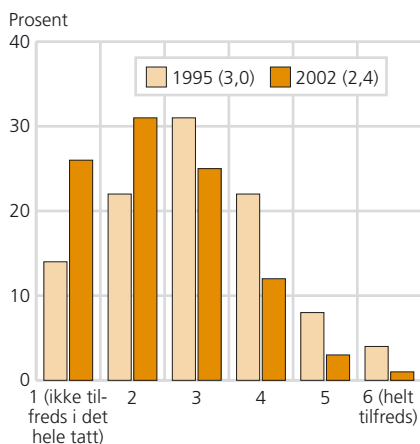
Det er velkjent at bønder ofte klager over at gårdsdriften kaster lite av seg økonomisk. Når gårdbrukerne blir bedt om å vurdere inntekten fra bruket langs en seksdelt skala, velger en av fire laveste verdi; "sterkt misfornøyd" mens bare 1 prosent sier seg "helt fornøyd". Knappt en av fem uttrykker at de er mer fornøyd enn misfornøyd, gjennom å plassere seg på den positive halvdelen av skalaen (4, 5 eller 6). Svarfordelingen skiller seg i betydelig grad fra sysselsatte ellers, der flertallet generelt er fornøyd med sin lønn/inntekt (Levekårsundersøkelsen 2000, egne beregninger). Gårdbrukeres misnøye med inntekten fra bruket har dessuten økt kraftig de siste årene. Andelen som er mer tilfreds enn utilfreds med inntekten er halvert i forhold til 1995, og gjennomsnittlig skåre falt fra 3,0 til 2,4 i samme periode (figur 1).

De som er minst fornøyd med inntekten, er brukere med kjøtt som hovedproduksjon og brukere på Vestlandet og Trøndelag unntatt flatbygdene. Brukere på Jæren og Østlandets flatbygder, og brukere med svært høy næringsinntekt – og med svært store bruk – er mest fornøyd.

Torkil Løwe

Torkil Løwe er førsteteknisk konsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (torkil.lowe@ssb.no).

Figur 1. Andel gårdbrukere som er mer eller mindre tilfreds med inntekten fra bruket gitt en seksdelt skala i 1995 og 2002. Prosent og gjennomsnitt (i parentes)

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og 2002.

Færre tilfreds med husholdningens økonomi

Seks av ti gårdbrukere har inntekt fra annet arbeid. Vi vet ikke hvor fornøyd disse er med sin egen *sammenlagte* inntekt, men vi fikk rede på hva de mener om husholdningens økonomi alt i alt. Før vi røper resultatene, må vi merke oss at de aller fleste gårdbrukerhushold – 84 prosent – har arbeidsinntekter fra andre kilder enn gårdsdriften. Dette har dels sammenheng med at tre av fem gårdbrukere selv har inntektsgivende arbeid utenom bruket (Løwe 2003), dels at vel halvparten av alle gårdbrukere har ektefelle eller samboer som har dette (åtte av ti gårdbrukere er gifte/samboende og tre av fire ektefeller/samboere har lønnsinntekt fra arbeid utenom bruket).

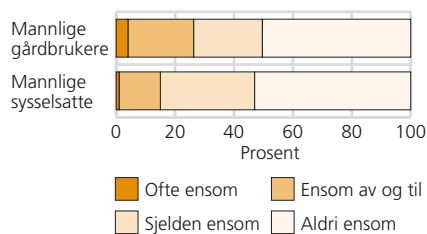
På spørsmål om hvor tilfredse de er med økonomien i husholdningen, uttrykker de fleste gårdbrukere – 57 prosent – at de er mer tilfreds enn utilfreds gjennom å velge seks eller høyere på en ti-delt svarskala der svært utilfreds (1) og svært tilfreds (10) er ytterpunkter. Det er likevel mange som er misfornøyd, og vi merker oss at andelen som har svart fem eller lavere har vokst betydelig – fra 30 til 43 prosent – i perioden 1995-2002. Gifte eller samboende gårdbrukere, samt gårdbrukere med høy samlet inntekt eller med korn som hovedproduksjon og med hovedyrke utenom bruket, er mest fornøyd.

Litt mer ensomme enn andre

Det moderne landbrukets vekt på mekanisering og effektivisering, og bondekvinnens inntog på det lokale og kommunale arbeidsmarkedet, har gjort gårdbrukerens arbeidssituasjon usosial (se artikkel i dette nummer av Samfunnsspeilet om bondens arbeid). Fordi arbeidet utgjør en betydelig del av gårdbrukerens hverdag, vil denne utviklingen ha betydning for følelsen av sosialt savn rent generelt. Mens en av to gårdbrukere forteller at de aldri føler seg ensomme, sier 23 prosent sjelden, 22 prosent av og til og 4 prosent at de ofte føler ensomhet. Sett under ett er gårdbrukere *litt* mer ensomme enn sysselsatte menn for øvrig (figur 2). Det er ingen betydelige forskjeller mellom mannlige og kvinnelige gårdbrukere. Det er heller ingen større forskjeller mellom ulike generasjoner, men yngre er litt sjeldnere ensomme enn eldre. De som synes arbeidsmiljøet er ensomt, er langt oftere ensomme enn de som ikke synes dette.

Melkebønder er oftere ensomme enn kornbønder. Sannsynligheten for å føle seg ensom er generelt noe lavere dersom man er tilknyttet det eksterne arbeidsmarkedet. Blant dem uten annet arbeid, er 7 prosent ofte ensomme, mot 2 prosent av dem med annet inntektsgivende arbeid i tillegg til gårdsdriften.

Figur 2. Andel gårdbrukere som er mer eller mindre tilfreds med livet. 1995 og 2002. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 2002 og Levekårsundersøkelsen 1998, tverrsnitt.

Mange er plaget av bekymringer

Studier har vist at bønder kommer dårlig ut når det gjelder depresjon og angst sammenlignet med andre yrkesgrupper (Sanne mfl. 2003). Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 2002 støtter dette inntrykket. Hver sjettede gårdbruker forteller at de av og til eller ofte er plaget av nervøsitet, angst eller rastløshet. Like mange har følt seg så "deprimert og nedfor, slik at de ikke orket noen ting". Det som særlig bekymrer gårdbrukerne er været og brukets økonomi.

...for (u)vær...

Slagregn og uvær eller langvarig tørke kan ødelegge avlingen. En av tre gårdbrukere har siste halvår vært så bekymret for været på grunn av frykt for avlingsskade og lignende, at det virkelig har plaget dem. Hver 20. gårdbruker sier her at de *ofte* har vært bekymret. Dette til tross for at spørsmålet dek-

ket en mindre del av sommersesongen i og med at intervjuingen ble foretatt på nyåret (januar-april). At svarfordelingen likevel er den samme som i 1995 da intervjuene skjedde i november og desember, viser at gårdbrukerne i alle fall ikke er blitt mindre plaget av bekymringer for vær og vind.

...og stadig flere for brukets økonomi

Forholdet mellom inntekter og utgifter på bruket skaper hodebry for mange gårdbrukere. En av ti sier de ofte går rundt og bekymrer seg for brukets økonomi, mens knapt en av tre bekymrer seg "av og til" (figur 3). Yngre er mer bekymret for økonomien enn eldre, melkebønder er mer bekymret enn kornbønder. Sannsynligheten for at en plages av denne typen bekymringer er lavere dersom man har en ekstern yrkestilknytning. Videre ser økologiske bønder ut til å være mer bekymret enn konvensjonelle brukere, uavhengig av gårdbrukers alder, gårdens størrelse og produksjon og om man har jobb ved siden av. Vi merker oss at gårdbrukerne er blitt mye mer bekymret for brukets økonomi enn hva de var i 1995 (figur 3). På den annen side må vi ikke glemme at over halvparten av brukerne overhodet ikke er bekymret.

Få tror på inntektsvekst

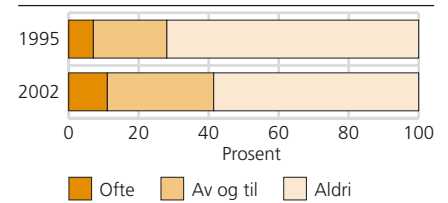
Internasjonale forhandlinger om friere handel med matvarer (GATT/WTO) – som vil føre til et svekket importvern og redusert intern støtte til jordbruket – har lenge skremt norske bønder. Synet på gårdens fremtidige inntektsgrunnlag er ganske pessimistisk. Halvparten av gårdbrukerne tror at "inntektsmulighetene på bruket de neste fem årene" blir "dårligere enn i dag". En av tre tror inntekten holder seg "omtrent som i dag". Bare vel en av ti gårdbrukere er optimistiske og tror inntektsmulighetene på bruket blir "bedre enn i dag". Yngre brukere er mest optimistiske, og nesten hver fjerde gårdbruker i alderen 30-39 år tror inntektsmulighetene vil bli bedre. Synet på fremtidig inntekt varierer lite med gårdstype, men kornbønder er litt mindre optimistiske enn andre gårdbrukere. Pessimismen har ikke tiltatt for dette sentrale, økonomiske spørsmålet da svarfordelingen er omtrent den samme i 2002 som i 1995.

Gårdens skjebne mer usikker enn før

Gårdbrukere flest forvalter en eiendom og en virksomhet som ikke bare er produktet av arbeidsinnsatsen til foreldrene, men som ofte representerer livsverket og livsinnholdet til mange slektsledd. Syv av ti gårdbrukere har vokst opp på bruket, og vil dermed føle et særlig ansvar for at gården overleveres til - og drives videre av - neste generasjon. Sett i lys av dagens rammevilkår i jordbruket og sysselsettingsutviklingen i næringen, kan ansvaret for videre rekruttering synes tungt å bære. Det å ha barn, som 85 prosent av brukerne har, er ikke lenger noen garanti for at noen vil overta gården når den tid kommer.

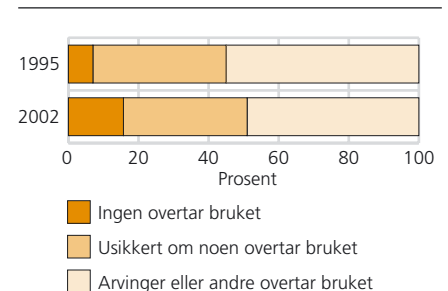
På spørsmålet "Kommer noen arvinger eller andre til å overta bruket etter deg og drive det videre, slik det ser ut nå?" svarer halvparten av gårdbrukerne bekreftende. I ni av ti tilfeller er dette arvinger. En av tre mener det er usikkert om noen kommer til å drive bruket videre. Hver sjettede gårdbruker mener at driften sannsynligvis (11 prosent), eller helt sikkert (5 prosent), vil opphøre etter dem. I 1995 var det flere som var optimistiske enn i 2002 (figur 4). Gårdens skjebne synes dermed mer usikker for mange. Vi må huske at disse tallene gjenspeiler gårdbrukernes mer eller mindre realistiske forventninger om rekruttering og om at gården vil overleve også i neste generasjon. I to av tre tilfeller der arvinger ikke ønsker å overta, er årsaken at dette ikke lønner seg for dem. For mange utgjør tradisjon og pliktfølelse betydelige motiva-

Figur 3. Andel i prosent som er tilfreds med livet avhengig av hvor tilfreds man er med husholdningens økonomi på en 10-delt skala. 2002. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og 2002.

Figur 4. Gårdbrukernes syn på om noen vil overta bruket og drive det videre. 1995 og 2002. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og 2002.

sjonsfaktorer for å overta og drive en gård (se artikkel om hvem gårdbrukeren er i dette nummer av Samfunnsspeilet).

En av tre har planer om å investere i gården

Reelle planer om større investeringer på gården er selve lakmustesten på gårdbrukerens fremtidstro. Hver tredje gårdbruker sier de planlegger investeringer i størrelsesorden 200 000 kroner eller mer på bruket i løpet av de neste fem årene. Om man har slike investeringsplaner varierer naturlig nok med gårdbrukerens alder, og påvirkes også av gårdens produksjonstype og størrelse. Når annenhver bruker under 40 år vil investere, mens andelen bare er den halve blant dem over 50 år. Melkeprodusenter er mest investeringslystne, og jo større gård, jo større er sannsynligheten for betydelige investeringer.

Ni av ti er tilfredse med livet

Intervjuet med gårdbrukerne ble avsluttet med følgende spørsmål: "Hvis du tar alt i betraktning, hvor tilfreds er du med livet ditt for tiden?" Svaret skulle gis langs en tidelt skala med 1) "svært utilfreds" og 10) "svært tilfreds" som ytterpunkter. Svaret fra gårdbrukerne sier noe om deres subjektive *livskvalitet* (se boks). Figur 5 viser at de fleste gårdbrukerne velger relativt høye verdier, og det er svært få som plasserer seg på de tre-fire laveste. Hele en av tre gårdbrukere velger verdi 8 som dermed skiller seg ut som en klar favoritt.

Svarfordelingen har ikke endret seg vesentlig siden 1995 (figur 5). Det er litt færre som har valgt de to høyeste verdiene i 2002, og livskvaliteten blant gårdbrukere har tilsynelatende falt noe. Men endringen er knapt nok signifikant, og *kan* være en ren metodeeffekt, i og med at andelen av intervjuene som foregikk per telefon – i motsetning til personlig besøk – var 50 prosent i 1995 og hele 90 prosent i 2002 (se boks om sammenlignbarhet med andre undersøkelser). I den videre analysen skal vi se både på andelen som har "lav"

Livskvalitet

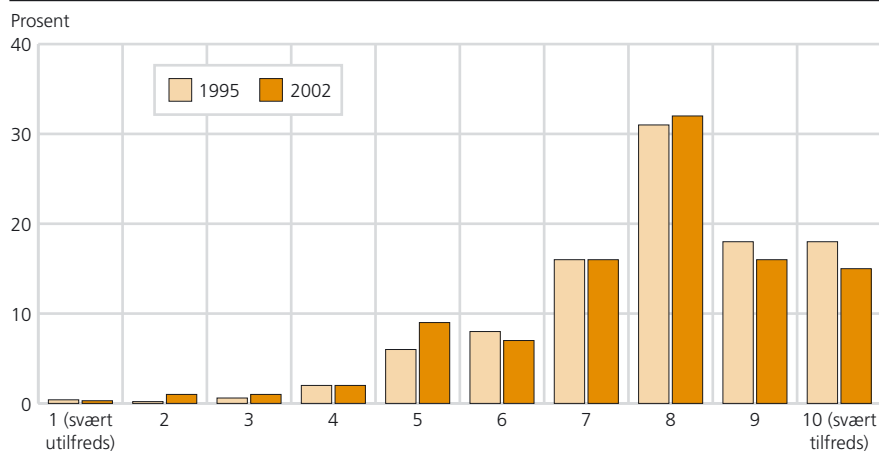
Begrepet *livskvalitet* brukes ofte synonymt med "det gode liv" og kan karakterisere både grupper, samfunn og individer. Fenomenet kan sees som en *del* av levekårene og som et *resultat* av levekårene. Begrepet avgrenses i forhold til de materielle levekårene som bare regnes som midler, og kanskje ikke engang gode midler, mens livskvalitet er utfall og endelig mål. Livskvalitetsbegrepet er med dette en videreføring av dreiningen bort fra de rene økonomiske mål på velferd som levekårsforskningen startet.

Livskvalitet kan konkretiseres som "en grunnstemning av glede" (Næss 2001), at man synes man "har det bra" eller er "lykkelig". Som grunnleggende kriterier regnes gjerne at en er engasjert i eller opptatt av noe eller noen, har et noenlunde positivt selvbilde og helst en brukbar helse. Og at man ikke plages av reell eller opplevd materiell knapphet. Men mens velferds- og levekårsforskningen ofte har eksplisitte eller implisitte forutsetninger om hva som er "godt", overlates gjerne vurderingen av egen livskvalitet til individene selv.

Subjektiv livskvalitet er sammensatt av *vurderinger* og positive og negative *følelser*, for eksempel lykke, angst eller ensomhet. Fenomenet kan måles ved å spørre om hvor tilfreds man er med livet sitt, eller hvor "lykkelig" man er. Å måle livskvalitet på denne måten er ikke uproblematisk. Livskvaliteten er relativt stabil over tid (Næss 2001), men vil dels avspeile dagsform og påvirkes av midlertidige gleder og skuffelser. Dessuten vil man kunne rapportere "for" høy livskvalitet fordi man synes man *burde* være tilfreds (Næss 2001). Dermed vil også metoden som brukes for å spørre om livskvaliteten kunne påvirke svarene, med intervju ansikt til ansikt (som "hever" livskvaliteten) og anonymt spørrekjema som ytterpunkter (Veenhoven 1996, Roll-Hansen 2001, Barstad, A. og O. Hellevik 2004).

Fordi vi "venner oss til" det meste, blir forskjeller i livskvalitet mellom individer og mellom grupper ofte beskjedne. Studier har vist at sammenhengen mellom materielle kår og subjektiv livskvalitet er svak, men at *synet* på slike kår har en del å si (Rye 1999). Dette har sammenheng med at livstilfredshet er vel så mye bestemt av hvilke *krav og forventninger* man har som av de kår man objektivt sett lever under. Hvordan andre har det, og hvem man sammenligner seg med, er avgjørende. Likevel er det interessant å avdekke forskjeller i subjektiv livskvalitet mellom grupper av befolkningen, og å forsøke å finne ut hvilken betydning ulike levekår kan ha for livskvaliteten.

Figur 5. Gårdbrukeres svarfordeling på spørsmål om hvor tilfredse de er med livet alt i alt. 1995 og 2002. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og 2002.

livskvalitet indikert ved at de har svart 1-5, og på gjennomsnittlig skåre som i 2002 var 7,9.

Like tilfredse med livet som andre

Tidligere analyser basert på 1995-undersøkelsen vitnet om at landbruksbefolkningen har noe høyere livskvalitet enn andre (Rye 2000, Melberg 2003). Dersom vi sammenligner dagens gårdbrukere med befolkningen for øvrig kan vi ikke stå fast ved denne konklusjonen (tabell 1). Med forbehold om begrenset sammenlignbarhet (se boks) synes gårdbrukere å være *like tilfredse* med livet som andre.

Syke og ensomme er ofte ulykkelige

Mannlige og kvinnelige gårdbrukere er stort sett like tilfreds med livet. Det samme gjelder ulike generasjoner. Gårdbrukere i 40- og 50-årene synes riktignok generelt å ha noe lavere livskvalitet enn andre aldersgrupper. Vi finner relativt mange med lav livskvalitet blant enslige, blant aleneboende, blant dem helt uten barn og blant dem som mangler en fortrolig eller lokalt bosatt venn – henholdsvis 23, 22, 19 og 18 prosent. Dette har sammenheng med at livskvalitet er sterkt korrelert med *ensomhet*. Hele to av tre av de gårdbrukerne som sier de "ofte føler seg ensomme" har lav livskvalitet. Tilfredshet med livet avhenger sterkt av hvordan gårdbrukeren vurderer sin helsetilstand. Halvparten av dem som mener helsa er meget dårlig, har lav livskvalitet. Ektefelle/samboers helse og livskvalitet er også avgjørende.

Sammenlignbarhet med andre undersøkelser

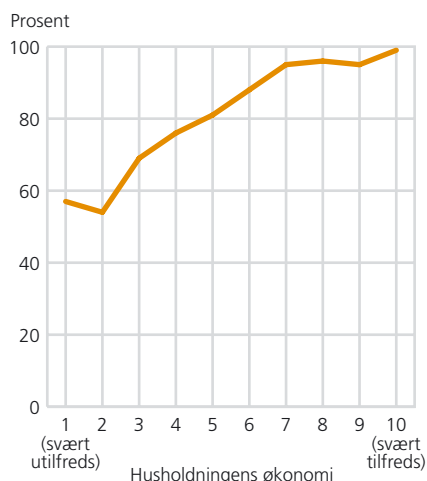
Spørsmål om hvor tilfreds man er med livet, finnes også i Verdiundersøkelsen 1996 (NTNU 1997), og i den europeiske samfunnsundersøkelsen 2002. Sammenlignbarheten er imidlertid begrenset. Verdiundersøkelsen hadde identiske spørsmålsformuleringer og svarmuligheter, men her var hele 96 prosent personlig intervju. I den europeiske samfunnsundersøkelsen avviker både spørsmål ("Alt i alt, hvor tilfreds er du med livet nå om dagen?") og svarmuligheter ("Ekstremt misfornøyd/-fornøyd", og skalaen var 0-10 i stedet for 1-10). I begge undersøkelsene kom spørsmålet dessuten tidligere i spørreskjemaet, og i en annen sammenheng med andre spørsmål, noe som kan påvirke svarene (Næss 2001).

Tabell 1. Betydning av ulike forhold for gårdbrukeres livskvalitet (hvor tilfreds man er med livet, 1-10). Lineær regresjon. Koeffisienter sortert etter effekt. 2002

	Gjennomsnitt	Andel med lav livskvalitet (1-5), prosent
Gårdbrukere 2002	7,7	14
Gårdbrukere 1995	7,9	9
Hele befolkningen		
- Verdiundersøkelsen 1996	7,7	15
- Den europeiske samfunnsundersøkelsen 2002*	7,8	11

*Spørsmål og svaralternativer avviker, se boks for detaljer.
Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og 2002, Verdiundersøkelsen 1996 og den europeiske samfunnsundersøkelsen 2002.

Figur 6. Andel som er tilfreds med livet avhengig av hvor tilfreds man er med husholdningens økonomi. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 2002.

Melkebønder har lavest livskvalitet

Livskvaliteten varierer til en viss grad med geografiske og strukturelle kjennetegn ved brukene. Gårdbrukere i Agderfylkene og i Rogaland har relativt høy livskvalitet – gjennomsnitt 8,1. Det samme gjelder småbrukere med under 50 mål. Melkebønder har litt lavere livskvalitet – gjennomsnitt 7,5 – enn brukere med andre hovedproduksjoner. Dette må imidlertid sees i sammenheng med at de sjeldnere har arbeid utenom bruket.

Svak sammenheng mellom livskvalitet og inntekt

Gårdbrukere er opptatt av inntekt og vi burde derfor kunne vente å finne en relativt sterk sammenheng mellom inntektsnivå og generell tilfredshet. Studier har imidlertid vist at denne sammenhengen er uklar (Rye 1999). Dette kan dels skyldes at de med høye inntekter også er de som stiller høye krav, og at inntekt i bør sees i nær sammenheng med arbeidsbyrde (Melberg 2003). Dessuten avhenger inntekten av en rekke forhold som også kan påvirke livskvaliteten – noe vi kommer tilbake til til slutt i artikkelen. Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 2002 viser at gårdbrukere med lav netto næringsinntekt ikke er mindre tilfreds med livet enn andre. Dette må blant annet sees i sammenheng med at gårdbrukere med lav næringsinntekt i større grad enn andre har arbeid utenfor bruket. Men fenomenet skyldes ikke at gårdbrukere med lav næringsinntekt generelt har høyere inntekt sammenlagt enn andre gårdbrukere, for det har de ikke.

Livskvaliteten øker noe med gårdbrukers *samlete* inntekt (sum netto næringsinntekt, lønnsinntekt, brutto kapitalinntekter og overføringer) og med ekvivalent husholdningsinntekt, som er sum samlet inntekt for alle husholdningsmedlemmer delt på kvadratrotten av antall husholdningsmedlemmer.

Økonomisk misfornøyde har lav livskvalitet

Gårdbrukerens *vurderinger* av inntekten har mer å si for livskvaliteten enn inntektsnivået i seg selv (Rye 1999). Synet på inntekten fra bruket og synet på livet henger sammen ved at de som er *sterkt* misfornøyde med inntekten, og som teller hver fjerde gårdbruker, skiller seg negativt ut. Blant dem som "ikke er tilfreds i det hele tatt" med inntekten fra bruket (jf. figur 1) er så mange som en av fire relativt misfornøyd med livet.

Hvordan man vurderer *husholdningens økonomi* har også stor betydning for synet på livet (figur 6). Blant dem som her velger en av de to laveste svarmulighetene på en tidelt skala, er nær halvparten misfornøyd med livet, mens så godt som samtlige av den tiendeparten av gårdbrukerne som er "svært tilfreds" har høy livskvalitet.

Fremtidstro gir noe høyere livskvalitet

Slektsbånd og samlokalisering mellom bolig og arbeidsplass gjør at gårdbrukere er sterkere knyttet til sitt arbeid enn andre sysselsatte. De kan for eksempel ikke uten videre "bytte jobb" uten at dette vil få betydelige konsekvenser for hele deres måte å leve på, og for etterfølgende generasjoner. De forestillinger gårdbrukeren har om gårdsbrukets nære fremtid og videre skjebne, vil derfor kunne ha betydning for hvordan han ser på tilværelsen (Melberg 2003). Usikkerheten om egne barn vil overta, er utvilsomt en stressfaktor for enkelte brukere. De som er usikre på om gården blir overtatt og drevet videre av neste generasjon, har likevel bare marginalt lavere livskvalitet enn andre (17 prosent har lav livskvalitet). Gårdbrukere med planer om større investeringer

Tabell 2. Livskvalitet blant gårdbrukere avhengig av tilknytning til det eksterne arbeidsmarkedet. 2002. Gjennomsnitt og prosent

	Gjennomsnittlig livskvalitet	Andel som har lav livskvalitet (1-5)	N
Alle	7,7	14	1 533
Arbeider bare på bruket	7,3	21	599
Bruket er hovedyrke, men har annet	7,8	8	311
Annet arbeid er hovedyrke	7,9	10	623

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 2002.

og som har et positivt syn på inntektsutviklingen på gården, har noe høyere livskvalitet enn andre.

Deltidsbønder mer tilfredse enn andre

Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 viste – interessant nok – at gårdbrukere med annet arbeid har noe høyere livskvalitet enn andre brukere (Rye 1999, 2000, Melberg 2003). 2002-undersøkelsen bekrefter denne sammenhengen. Mens bare en av ti deltidsbønder er relativt misfornøyd med livet sitt, gjelder dette dobbelt så mange – to av ti – heltidsbønder. Det er ingen vesentlig forskjell mellom dem som har annet arbeid som biyrke eller som hovedyrke, det avgjørende er om man har annet arbeid (tabell 2). Blant den tiendeparten av gårdbrukerne som bare arbeider på bruket, men som *ønsker* de hadde en ekstern yrkestilknytning, har hele tre av ti lav livskvalitet.

Gårdbrukere flest ønsker ikke å arbeide utenom bruket (Løwe 2003). Sett på bakgrunn av dette er sammenhengen mellom deltidsbruk og livskvalitet noe uventet. En mulig årsak til at deltidsbrukerne er mer tilfredse med livet enn heltidsbrukerne, er det *sosiale miljøet* en annen arbeidsplass byr på. Dette er særlig verdifullt for gårdbrukere fordi arbeidet på gården ofte er ganske ensomt (se artikkelen i dette Samfunnsspeilet om bondens arbeid). Vi vet dessverre ikke om det sosiale er avgjørende, men vi kan undersøke om det kan være helt andre årsaker til at gårdbrukere med yrke utenom også er de mest livstilfredse. De som kombinerer driften med annet arbeid, kan rett og slett være mer tilfreds fordi de har betydelig høyere og sikrere inntekt. Eller fordi de er yngre, har mye bedre helse og oftere er gift eller samboende. Eller fordi de er småbrukere og ikke er melkebønder.

Arbeid utenom gir livskvalitet, uavhengig av økonomi

En statistisk modell der flere forhold tas med på en gang kan med større sikkerhet fortelle hvilke forhold som påvirker livskvaliteten blant gårdbrukere. Tidligere regresjonsanalyser av 1995-undersøkelsen er tvetydige angående spørsmålet om det er en årsaksmessig sammenheng mellom livskvalitet og arbeid utenfor gården (Rye 2000, Melberg 2003). I tabell 3 setter vi opp en ny regresjonsmodell der livstilfredshet med verdiene 1-10 er avhengig variabel. Forklaringsvariablene er yrkestilpasning, gårdbrukers samlede inntekt, om melk er hovedproduksjon, syn på egen helse, alder, sivilstatus, om man har venner, kjønn, ensomhet, syn på fremtidig drift, feriemuligheter, syn på arbeidsmiljø og husholdsøkonomi.

Modellen antyder at en ekstern yrkestilknytning kan styrke gårdbrukeres livskvalitet, helt uavhengig av inntekt, produksjon, helse og andre faktorer. Nærmere bestemt øker livskvaliteten med 0,3 poeng dersom man har yrke utenom. Effekten er beskjedent, men synes å være større enn effekten av å ha en nær eller fortrolig venn eller å ha en tilfredsstillende økonomi. Et annet interessant trekk ved modellen er at inntekt ikke ser ut til å ha noen selvstendig innvirkning på livskvaliteten. Det som slår sterkest ut i modellen er – ikke overraskende – synet på egen helse og om man er ensom.

Tabell 3. Regresjonsmodell for gårdbrukeres livskvalitet (hvor tilfreds man er med livet, 1-10)¹

Dårlig helse (subjektivt).....	-0,8
Er ensom ofte/av og til	-0,7
Er gift eller samboer	0,4
Har tilfredsstillende fysisk arbeidsmiljø	0,4
Har yrke utenom bruket	0,3
Alder 40-59 år	-0,3
Har fortrolig eller lokal venn	0,2
Tilfredsstillende husholdsøkonomi .	0,2
Samlet inntekt (egen)	—
Hovedproduksjon melk	—
Kjønn (mann)	—
Er usikker/tviler på framtidig drift.	—
Hadde verken fri eller ferie forrige år	—
Modellens forklaringskraft (R ²)	0,23

¹"—" ikke signifikant, ellers P <0,05.

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og 2002.

Referanser

Barstad, A og O. Hellevik (2004): *På vei mot det gode samfunn?* Statistiske analyser nr 64, Statistisk sentralbyrå.

Løwe, T. (1998): *Levekår i landbruket*, Rapport 98/25, Statistisk sentralbyrå.

Løwe, T. (2003): Lange arbeidsdager for gårdbrukeren, *Økonomiske analyser* 6/2003, Statistisk sentralbyrå.

Melberg, Kjersti (2003): *Landbruket som livsform: gårdbrukerparets levekår og livskvalitet*, Rapport 18/2003, Rogalandforskning.

NTNU (1997): *Verdiundersøkelsen 1996*, ISS-Rapport 49, NTNU, Trondheim.

Næss, S. (2001): *Livskvalitet som psykisk velvære*, Rapport nr 3, NOVA.

Roll-Hansen, D. (2001): Blir du sykere hvis du får tenkt deg om? -På leting etter metodeeffekter i en undersøkelse om levekår, *Samfunnspeilet* 4/2001, Statistisk sentralbyrå.

Rye, J. F. (1999): *Økonomi og livskvalitet blant lansbruksbefolkningen. En kausalanalyse*, Rapport 2/99, Senter for bygdeforskning.

Rye, J. F. (2000): *Hvorfor bråker bøndene når de har det så bra? En studie av sammenhengene mellom levekår og livskvalitet i landbruket*, Rapport 3/00, Senter for bygdeforskning.

Sanne, B. mfl. (2003): Occupational Differences in Levels of Anxiety and Depression: The Hordaland Health Study, *Journal of Occupational and Environmental Medicine*.

Veenhoven (1996): "Developments in satisfaction research", *Social Indicators Research* 37, s. 1-58, Kluwer Academic Publishers, London.

Vågane, L. (2002): *Levekårsundersøkelse blant landbruksbefolkningen 2002; Dokumentasjonsrapport*, Notater 2002/77, Statistisk sentralbyrå.

Oppsummering

Norske gårdbrukere uttrykker sterk misnøye med næringsinntekten. Gårdbrukere flest er likevel tilfreds med husholdningens økonomi og med tilværelsen generelt. En sammenligning med gårdbrukernes holdninger på midten av 1990-tallet viser at misnøyen har tiltatt på en rekke områder. Blant annet gjelder dette husholdningsøkonomien. Vi ser dessuten at bekymringer for brukets økonomi, fremtid og skjebne tynger mange og stadig flere gårdbrukere.

Gårdbrukernes livskvalitet henger sammen med hans helse, om han føler seg ensom, om han lever i et parforhold og om han har et tilfredsstillende fysisk arbeidsmiljø. Et tankevekkende resultat er at heltidsbønder har lavere livskvalitet enn andre gårdbrukere, uavhengig av inntektsnivå, økonomi, arbeids-

miljø og andre relevante forhold. Dette tyder på at det å ha arbeid utenom bruket kan heve livskvaliteten – øyensynlig stikk i strid med hva mange gårdbrukere selv tror. Vi kan riktignok ikke trekke sikre konklusjoner om dette ømtålige tema på grunnlag av analysene i denne artikkelen, og effekten er i alle tilfelle beskjeden.

Gårdbrukere må ofte leve med at både søsken, kona og barna tjener bedre enn hva gårdsdriften kaster av seg. Samtidig påvirkes de nok også av de stadige negative medieoppslagene om landbrukets økonomi og fremtid. Hvorvidt gårdbrukere er mindre fornøyde – og klager mer – enn de har grunn til, har vært diskutert på forskerhold (Rye 2000). Artikkelen i dette nummer av *Samfunnspeilet* har forhåpentligvis bidratt med noen premisser til denne debatten ved å gi et innblikk i hva det vil si å være gårdbruker i Norge i dag, og ved å vise at gårdbrukere stort sett er like fornøyde med livet sitt som andre.

